

„Bylo to tam tak čarovně krásné“

Lina Heydrichová a její soukromé vězeňské komando na panství Panenské Břežany

ZDENĚK BAUER – JAROSLAV ČVANČARA

„Cítím se naprosto bez pocitu viny. [...] Kdybych mohla, pěšky, bosa, bez bot bych šla zpět. Bylo to tam tak čarovně krásné.“¹ Tak vzpomínala na svůj pobyt v Panenských Břežanech u Prahy vdova po Reinhardu Heydrichovi, zastupujícím říšským protektorovi v Čechách a na Moravě a jednom z hlavních tvůrců nacistických represí.² Jak na totéž „velkolepé“ období vzpomínali vězni, kteří vykonávali nucené práce na hospodářství této prominentní nacistické rodiny? A jaké poznatky o celé situaci přináší dobové písemné prameny?

Přes limitované zdroje lze tehdejší události zrekonstruovat někdy do překvapivých detailů. Důležitou zdrojovou základnu tvoří sbírka výpovědí či vzpomínek bývalých vězňů a civilních pracovníků z panství v Panenských Břežanech. Jejich svědectví nám poskytují unikátní vhled do životních podmínek zdejších trestanců, do náplně jejich činnosti, do zacházení s nimi i do atmosféry, která na panství panovala. Velký význam má také dochovaná korespondence mezi Linou Heydrichovou, šéfem SS Heinrichem Himmlerem a vrchním správcem koncentračních táborů Oswaldem Pohlem.³ Mimoděk odhaluje i některé absurdní požadavky nacistických pohlavářů a umožňuje nám nahlédnout

do jejich duševního světa na sklonku druhé světové války.

Heydrichova femme fatale

Lina Mathilde, rozená von Osten, se narodila 14. června 1911 v Avendorfu na ostrově Fehmarn v Baltském moři do zchudlé aristokratické rodiny. Přesvědčenou národní socialistkou se stala už během dospívání. Když se ve svých devatenácti letech seznámila s tehdejším důstojníkem námořnictva Reinhardem Heydrichem, byla to ona, kdo podnítl jeho zájem o nacionální politiku. Spolu s nacistou Karlem von Ebersteinem⁴ ho přiměla k pracovnímu pohovoru s Reichsführerem-SS Heinrichem Himmlerem a stala se

v pravém slova smyslu jeho osudovou ženou: nasměrovala ho k nacistické kariéře a po svatbě oddaně stála po jeho boku.⁵

Sama byla dosti podnikavá, ale kariéru svého manžela podporovala. Příznačná je vzpomínka na jedno ze stěhování v roce 1937: „Poprosila jsem Reinharda, aby odjel na služební cestu a já mohla celou věc zorganizovat sama. Jen by mi překážel, jak jsem věděla ze zkušeností.“⁶ Podobně nacházela seberealizaci i v dalších samostatných projektech: Založila vlastní tělovýchovný spolek, od roku 1941 se intenzivně věnovala honitbám a zemědělství. Zpočátku na statku Parlow severovýchodně od Berlína, později v braniborském

1 Archiv České televize, Praha, *Manko ve svědomí*. Reportáž do přílohy Televizních novin. Redaktor Cyril Smolík, režie Václav Bendl. Československá televize Praha - Ústřední redakce Televizních novin, Praha 1979.

2 Podrobněji např. GERWARTH, Robert: *Reinhard Heydrich. Hitlerův kat*. Paseka, Praha - Litomyšl 2012; ČVANČARA, Jaroslav: *Heydrich. Gallery*, Praha 2011; DEDERICHS, Mario R.: *Heydrich. Tvář zla*. Levné knihy, Praha 2009; DESCHNER, Günther: *Reinhard Heydrich. Architekt totální moci*. Rybka Publishers, Praha 2002.

3 Bundesarchiv (BArch), NS 19/18. Kopie několika dokumentů viz *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-57-3.

4 Německý šlechtic Friedrich Karl von Eberstein patřil k raným členům nacistické strany a prvním důstojníkům SS. Osobně se znal jak s Linou von Osten, tak i s rodinou Reinharda Heydricha.

5 Rok 1931 znamenal naprostý obrát v Heydrichově životě. Byl propuštěn z námořnictva, pod vlivem Liny a rodiny von Osten vstoupil do nacistické strany, následně i do SS, byl přijat do Himmlerových služeb a oženil se s Linou.

6 HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*. Toužimský & Moravec, Praha 2012, s. 75.

Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě Reinhard Heydrich s manželkou Linou na Mozartových oslavách v Rudolfinu v Praze 28. října 1941

Foto: ČTK

Stolpshofu a nakonec v Panenských Břežanech. Podle historičky Anny M. Sigmundové byla Lina Heydrichová rázná žena a její vystupování mnohdy vyznívalo studeně a pánovitě. Občas prý nedokázala rozeznat, co je společensky vhodné a únosné.

Když Heydrich s rodinou přesídlil do Protektorátu Čechy a Morava, dostal se na vrchol místní mocenské pyramidy. Do Prahy přiletěl 27. září 1941. Den nato se oficiálně ujal úřadu zastupujícího říšského protektora, zatímco jeho předchůdce, tehdy osmašedesátiletý baron Konstantin von Neurath, byl formálně odeslán na zdravotní dovolenou. Po nějaké době přicestovala za Heydrichem do Prahy i jeho žena s dětmi. Zpočátku byli ubytováni na Hradčanech. Linu však iritoval oficiální hradní personál a omezená možnost ovlivňovat chod domácnosti. Toužila po větším soukromí, možnosti řídit hospodaření, kuchyň a mít organizační věci více pod kontrolou. Před Velikonoce 1942 proto s manželem navštívili zámek v Panenských Břežanech, jehož prostory dosud užíval Neurath. Rozlehlý areál a mnohapykojový interiér v ní nejprve vzbudily pochybnosti, ale výhody uzavřeného panství kousek od metropole nakonec převážily, takže už o Velikonočích se Heydrichovi stali novými zámeckými pány.⁷

Panenské Břežany

Obec Panenské Břežany leží v mírně zvláště zemědělské krajině na pravém břehu Vltavy, asi deset kilometrů

Vstupní průčelí dolního zámku se zámečkou zahradou. Pohled od východu. Zřejmě meziválečná fotografie, kdy nemovitost vlastnil Ferdinand Bloch-Bauer.

Foto: archiv Jaroslava Čvančary

7 Základní informace o životě Heydrichovy manželky podává například SIGMUNDOVÁ, Anna Maria: *Ženy nacistů II*. Nakladatelství Brána, Praha 2001, s. 33–62. Svůj vlastní a značně redukováný pohled publikovala i sama aktérka v memoárech HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*. Původně jako HEYDRICH, Lina: *Leben mit einem Kriegsverbrecher. Mit Kommentaren von Werner Maser*. Verlag W. Ludwig, Pfaffenhofen 1976.

Lina Heydrichová ve smutečním, dne 21. září 1942, při slavnostním udělení čestného názvu „Reinhard Heydrich“ oddílu I-385 Říšské pracovní služby ve výcvikovém táboře RAD u Brna. Vpravo vdova Heydrichová na zámku se svými čtyřmi dětmi. Na stěně visí obraz jejího zemřelého manžela.

Foto: ABS, archiv Jaroslava Čvančary

severně od Prahy. V horní části obce se nachází barokní zámek z první poloviny 18. století. Před okupací patřil pražské nábytkářské firmě Emil Gerstel, jejíž majitel Bedřich Gerstel zde zřídil předváděcí prostory svých výrobků. S novým politickým uspořádáním byl zámek arizován a obsadil ho státní tajemník Karl Hermann Frank. Druhý, dolní empírový zámek stojí na opačném konci obce. V meziválečném období ho jako letní rezidenci užíval velkopřemyslník Ferdinand Bloch-Bauer, bankéř, cukrovarník a sběratel umění. Také Bloch-Bauer byl ale nucen pro svůj židovský původ odejít do emigrace a zámek dostal do užívání protektor von Neurath. V dubnu 1942 se v něm zabydleli Heydrichovi se svými dětmi.

Sám Heydrich však v Panenských Břežanech prožil jen několik týdnů.

Dne 27. května 1942 na jeho služební vůz v Praze-Libni zaútočili českoslovenští výsadkáři Jan Kubiš a Josef Gabčík a o několik dní později zastupující říšský protektor na následky zranění zemřel. Nacistické okupační orgány následně rozpoutaly v zemi vlnu represí.

Z hlediska okupační moci zemřel Heydrich ve službě pro Říši jako mučedník, a Lina se tak stala prominentní „říšskou vdovou“. Jeho šéf Heinrich Himmler se stal poručíkem Heydrichových tří dětí – Klause, Heidera a Silke – a rovněž nejmladší Marty, která přišla na svět necelé dva měsíce po Heydrichově smrti.⁸ Dolní zámek dostala Lina Heydrichová k užívání zdarma. Jeho bezplatný převod do jejího vlastnictví byl odložen až na vítězný konec války.⁹ Ani v jiných ohledech nouzí rozhodně netrpěla.

Byla to mimořádně bohatá vdova. V bance měla více než 600 000 říšských marek,¹⁰ což odpovídá přibližně 60 milionům současných českých korun.¹¹ Ty však nehodlala proinvestovat. Většinu peněz uložila na dobu po skončení války, a musela proto vyřešit, z čeho bude platit přestavbu zámeckého areálu.

Himmlerovi pro změnu dělaly starosti její společensko-politické aktivity. Když se vydala na cestu po Dánsku, Francii a Norsku, kde přednášela a scházela se s politiky, rozhodl se zakročit: „Musím Vám zcela otevřeně říci, že to nepokládám za správné,“ napsal jí v srpnu 1943. „Myslím, že sama dospějete ke konečnému závěru a vyrovnáte se s tím, že je třeba vzdát se účasti na bohatém politickém životě, kterým jste žila jako spolupracovnice svého manžela. [...] Srdečně

8 V praxi nicméně péči zajišťoval Richard Hildebrandt, šéf Hlavního úřadu SS pro rasové a osidlovací záležitosti.

9 ABS, f. Střhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-57-3; HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 137-139, 164-165.

10 SIGMUNDOVÁ, Anna Maria: *Ženy nacistů II*, s. 56.

11 Kaufkraftäquivalente historischer Beträge in deutschen Währungen. In: *Deutsche Bundesbank*, Januar 2022 - viz www.BundesBank.de/resource/blob/615162/13c8ab8e09d802ffcf2e5a8ae509829c/mL/kaufkraftaequivalente-historischer-betraege-in-deutschen-waehrungen-data.pdf (citováno k 15. 2. 2022). Kurz euro ke Kč byl k témuž dni 1 €: 24,42 Kč.

Mapa areálu dolního zámku z roku 1842. Prakticky v nezměněné podobě existovala zahrada s parkem i o sto let později. Teprve terezínské komando dostalo příkaz přeměnit areál na zeleninové a ovocné plantáže. Legenda: (36) Dům správce, (38) zámek, (54) původní zámecký park a zahrada, (55) rybník, (443) příjezdová cesta. Místo pro stáje, kde byli v letech 1942–1945 ubytováni vězňové, je vyznačeno šípkou.

Dole: tentýž zámecký areál na leteckém snímku z roku 1952. Rybník je zasypán, zámecká zahrada přeměněna na účelovou. Ve východní části areálu vězňové postavili bazén a domek s převlékárnou.

Foto: Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, VGHMÚř Dobruška, Ministerstvo obrany ČR

*Vás prosím, projevte moudrou osobní skromnost, buďte selkou, a ne cestující a politizující vdovou! Heil Hitler!*¹²

Pro Lina Heydrichovou to byla hořká slova. Cítila se omezovaná, což jí nebylo příjemné, Himmlerovu přízeň však potřebovala, takže výtku přijala.¹³ O to více se soustředila na „komerční projekt“, který už více než rok rozvíjela.

Terezínské pracovní komando

Venkovský zámek nebyl k celoročnímu bydlení uzpůsoben. Chybělo ústřední vytápění a pro komfortní rodinný život byly nutné i další stavební úpravy. Na podzim 1942 Lina Heydrichová s dětmi naposledy navštívila svůj oblíbený bavorský Stolpshof, aby se s místní honitbou ještě před prodejem rozloučila. Zámek v Panenských Břežanech mezitím procházel plánovanou úpravou. Ve svých memoárech Lina působí dojmem, jako by ji překvapilo, když po návratu viděla, jak po zámeckém areálu pobíhají muži v trestaneckých mundúrech.¹⁴ Ve skutečnosti ale o přítomnosti vězňů na svém panství

dobře věděla; pracovali tam totiž už dávno před jejím odjezdem.

Využívání vězňů z koncentračních táborů na práci bylo součástí nacistické ekonomiky. Vedle základních táborů tak existovala i pobočná pracoviště, zřizovaná většinou v rámci komerčních firem, které si trestance

najímaly. Někteří vězni byli dokonce zaměstnáváni v domácnostech nacistických elit. Asi dvacet terezínských trestanců takto pracovalo pro K. H. Franka na rekultivaci jeho zahrady u horního zámku v Panenských Břežanech.¹⁵ Lina Heydrichová si díky levné vězeňské síle plnila sny

12 SIGMUNDOVÁ, Anna Maria: *Ženy nacistů II*, s. 56–57.

13 HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 164.

14 Tamtéž, s. 154.

15 OSTRÝ, Ota: Břežanská balada. In: *Terezínské listy*, č. 20. Památník Terezín, Terezín 1992, s. 108.

o rodinné usedlosti a úspěšném zemědělském podniku.

První pracovní skupinu, která jí byla přidělena, tvořilo pracovní komando v počtu 80 mužů, dopravených do Panenských Břežan v červenci 1942.¹⁶ Jednalo se o jednu z osmi pracovních skupin vnějšího nasazení, využívaných na práce pro různé podniky a soukromé osoby mimo areál Terezína. Další taková terezínská komanda byla nasazena v okolí Kladna, Rosic, Křivoklátu, Českých Budějovic, v severoněmeckém Wulkowě či v bavorském Schnarchenreuthu a Regenu. Tato komanda sice dlouhodobě pracovala mimo Terezín, jejich členové nicméně zůstávali v evidenci ghetta. Nejdéle působili terezínští Židé právě v Panenských Břežanech, a to od července 1942 až do 11. února 1944.¹⁷ Během té doby však skupina procházela personálními obměnami.¹⁸

K té nejvýraznější došlo v září 1942, kdy byla původní četa doplněna o dalších 50 mužů. Překvapivě sem nebyli dopraveni z Terezína, ale přímo z pražského shromaždiště v Holešovicích, konkrétně ze skupiny dosud přidělené na stavbu silnice mezi obcemi Loděnice a Karlštejn jihozápadně od Prahy.¹⁹ To nebyl obvyklý postup. Sběrné transporty ze shromaždiště směřovaly zpravidla nejprve do Terezína, a teprve tam se rozhodovalo o pracovním zařazení vězňů. V tomto případě byli vězňové

Letní skupinová fotografie několika členů početného terezínského komanda, přiděleného na zámek Liny Heydrichové
Foto: archiv Jaroslava Čvančary

„ghettoizováni“ a do evidence ghetta zařazeni přímo na shromaždišti.²⁰ Vzhledem k tomu, že výběr nuceně nasazených mužů měl u Karlštejna v předešlý den provádět sám K. H. Frank, brežžanský soused nejednou plédující za prominentní vdovu, šlo evidentně o promyšlenou akci.²¹

Životní podmínky nasazených

Uvítání bylo tvrdé, zámecká ostraha SS přijala nově příchozí surově. „Na Karlštejně jsme se s takovým zacházením setkali jen zřídka. Křičeli na nás a uráželi nás. Nahnali nás jako dobytek do koňských stájí, kde nás po dvou na-

strkali do boxů, v nichž jsme si museli lehnout, aby zjistili, zda se tam vůbec vejde,“ uvádí Milan Platovský.²² Primární zodpovědnost za oddíl SS nesli tehdejší velitelé Untersturmführer Petzold a Hauptscharführer Viser (psán i Visser či Visier).²³ Ubytování však měla na starost Lina Heydrichová. Jakou mělo úroveň? Spalo se na slamnících,²⁴ ale v maštali byla spousta parazitů a problematická hygiena.²⁵

Vězni dostali za úkol zlikvidovat část stávajícího anglického parku, pokácet okrasné stromy, zasypat zámecký rybník a provést nezbytné terénní úpravy pro zřízení ovocné

16 ZEMANOVÁ, Pavla: Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Academia - Institut terezínské iniciativy, Praha 2001, s. 67; ADAM, Alfons: *Otroci třetí říše. Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. GplusG, Praha 2016, s. 166.

17 ZEMANOVÁ, Pavla: *Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení*, s. 51–52.

18 OSTRÝ, Ota: *Břežžanská balada*, s. 108.

19 ADAM, Alfons: *Otroci třetí říše. Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*, s. 166.

20 ZEMANOVÁ, Pavla: *Terezínská pracovní komanda vnějšího nasazení*, s. 67.

21 PLATOVSÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*. Olympia, Praha 1999, s. 32.

22 Tamtéž, s. 33–34.

23 ABS, f. 325, sign. 325-57-3, Protokol s Ottou Trojanem, dříve Levitusem z 9. 8. 1948.

24 OSTRÝ, Ota: *Břežžanská balada*, s. 105.

25 *United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)*, Oral history interview with Aart Bouter and Johanna Bouter, 4. 9. 1990. Accession Number: 1992.A.0124. 7. RG Number: RG-50.028.0007 - viz <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn508745> (citováno k 15. 2. 2022).

zahrady. Prováděli také stavební a údržbářské práce. Rozdělili je do několika skupin a přidělili na jednotlivá pracoviště. Zdejší bývalý vězeň Milan Platovský vzpomíná: „Moje skupina měla za úkol přeměnit nádherný zámecký park – překrásnou šlechtickou zahradu – na zeleninové záhony. Vdova po Heydrichovi si je přála mít hotové co nejdříve. Zeleniny byl velký nedostatek a všechno nasvědčovalo tomu, že jí bude ještě miz. [...] Vstávali jsme brzy ráno a měli jsme vlastního kuchaře, který nám chystal snídani. Strava byla slušná. Šlo jim zřejmě o to, abychom byli při síle a vydrželi tvrdou práci. Naše pracovní doba se často protáhla na jedenáct až dvanáct hodin denně.“²⁶

Zatímco celodenní tvrdá práce zůstávala standardem, úroveň stravy se v průběhu měsíců měnila v závislosti na okolnostech. Třeba Ota Ostrý, působící ve zdejších komandu od března do června 1943, uvádí, jak jim strážce SS s oblibou dávaly k jídlu zkaženou krev z jatek, v níž plavali tuční červi.²⁷ Vězni zaměstnaní v ovocném sadu nebo na záhonech si proto snažili přilepšit krádežemi plodů. To však nebylo bez rizika. Svědectví o špatné a nedostatečné stravě potvrzovaly i poválečné rozhovory s místními civilními pracovníky. Důkazem nad jiné bylo pašování potravin vězňům od místních obyvatel, zajišťované navzdory zákazům. Na jídle i dalších potřebách pro vězně Lina Heydrichová evidentně lakotila.²⁸

Ostrahu zajišťovala jednotka SS sídlící přímo v obci. Fyzické týrání do jisté míry záleželo na tom, kolik surovců se v četě SS právě nacházelo.²⁹ Projevy nacistické rasové politiky nicméně nasazení počítávali po celý

Koňské maštale během stavebních úprav v roce 1943. Zde byli ubytováni vězni přidělení na práce u Liny Heydrichové. V pozadí zámecká budova. Foto: archiv Jaroslava Čvančary

pobyt. Židovským vězňům bylo každý den připomínáno, že jsou to podlidi a lepší zacházení si nezaslouží. Přesto brzy pochopili, že Panenské Břežany i přes veškeré ponižování a bití představují poklidné „závětrí“, a snažili se svůj návrat do Terezína co nejdříve oddálit. Naplno si to uvědomili nejpozději o Vánocích 1942, kdy byli na několik dní odveleni zpět do ghetta. Konfrontace s tamním prostředím a šuška o transportech na východ je zbavily všech připomínek k životním podmínkám na zámku.³⁰

Pokud vznikl dojem, že některý z vězňů pracuje málo nebo pomalu, následoval trest: sto dřepů s krumpáčem na natažených rukách, jízda s kolečkem vrchovatě naloženým kamením, klus do prudkého kopce a po-

dobné formy šikany, jež měly vězňům nahnat strach a současně pobavit ostrahu SS.³¹ Mnohem tvrdší tresty hrozily za navazování kontaktu s civilními českými pracovníky. Stačilo pouhé podezření a dotyční byli zbiti téměř do bezvědomí. Podobně skončil jistý mladý vězeň přistižený při krádeži jídla. Další byl nahnán do práce bez ohledu na horečku.³²

Někteří místní civilisté po válce tvrdili, že bezohledné zacházení s vězni se přičilo i některým členům ostrahy SS. Většinu brežanských SS tvořili Němci ze Slezska, Slovenska a Maďarska. Jedním z mála říšských Němců byl velitel ostrahy. S novým rokem 1943 se jím stal SS-Hauptscharführer Warnke, původem z Kolína nad Rýnem.³³ Zatímco ostatní

26 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežit a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 35.

27 OSTRÝ, Ota: *Břežanská balada*, s. 104–105, 107.

28 *Státní oblastní archiv v Praze* (SOA Praha), f. Mimořádný lidový soud (MLS) Praha, sp. zn. Ls 0712/48, Heydrichová Margarete, jednotlivé výpovědi.

29 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežit a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 36.

30 Tamtéž, s. 36–40.

31 OSTRÝ, Ota: *Břežanská balada*, s. 105, 106.

32 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*. In: *Středočeský sborník historický*, č. 17. SOA Praha, Praha 1990, s. 149; *SOA Praha*, f. MLS Praha, sp. zn. Ls 0712/48, Heydrichová Margarete, jednotlivé výpovědi.

33 *ABS*, f. 325, sign. 325-57-3, Protokol s Ottou Trojanem, dříve Levitusem z 9. 8. 1948; OSTRÝ, Ota: *Břežanská balada*, s. 105.

příslušníci čtyřadvacetičlenné ostrahy se měnili každý měsíc, plukovník Warnke tu jako jediný sloužil trvale a bydlel přímo na zámku. Pamětníci ho shodně označují za hrubiána, který dbal na vojenskou kázeň svého oddílu a vězňům nic neodpustil. „Na sebemenší chybičku reagoval surovým kopáním,“ říká o něm Milan Platovský, ale zároveň dodává, že když ho nedráždili, bylo možné s ním jakž takž vyjít.³⁴

V tomto kontextu je třeba odmítnout některá tvrzení o údajném podílu Liny Heydrichové na fyzickém trestání vězňů. Každodenní realita byla rámována především náladovostí „milostivé paní“, jejími panskými manýry a přezíravostí. Některé situace navíc řešila v rozporu se zdravým rozumem. Když jednoho z vězňů při kácení stromů v zahradě vážně zranil padající kmen, nezajistila mu kvalifikované ošetření a dotyčný poté zřejmě zemřel v Terezíně.³⁵ Je však třeba zmínit, že když se později jeden z flossenbürgských vězňů sekl sekou do nohy, Lina Heydrichová mu ošetření v nemocnici zajistila (byť v první chvíli počítala jen s domácím cukrovým obkladem).³⁶

V poledne vězni měli hodinovou pauzu na oběd a odpočinek. Volný čas měli i po práci, kdy se po sedmé večerní vraceli do maštale, kde přespávali. Pokud „milostivá paní“ neměla návštěvu, mohli zůstat mimo stáj, povídat si, vyprat si, zahrát si karty a odpočívat. Setrvali však v hospodářské části areálu.³⁷ Když si zámecká paní na přítomnost vězňů zvykla, uznala, že pracují zodpovědně a strážce poslouchají. Příleži-

Hajný Václav Pikhart (uprostřed) sloužil na panství už za Bloch-Bauera. Za Heydrichové patřil do skupiny odvážných civilistů, která zdejší vězně různým způsobem podporovala.

Foto: archiv Jaroslava Čvančary

tostně jim pak dovozovala, aby si šli pod dohledem ostrahy zahrát fotbal mimo zámecký areál a vykoupani se v rybníku u sousední vesnice.³⁸ „Mohli jsme utéct,“ říká Platovský, „protože při plavání nebylo těžké stráž oklamat. Upozornili nás však, že za každého, kdo bude chybět, dalších deset zastřelí a ty, co zůstanou naživu, čekají velmi tvrdé podmínky. To způsobilo, že jsme byli svými vlastními nejlepšími hlídači. Měli jsme však ještě jeden významný důvod, proč jsme se nesnažili utéct. Prožívat válku na zámku jsme totiž ve skutečnosti považovali za výhodu.“³⁹

Zdánlivou idylu kazilo vědomí, že všechno závisí na momentální náladě ostrahy a zámecké paní. Stačilo se vrátit do stáje a ke špatnému jídlu, aby se vězňům připomněla tvrdá

realita. Nepříznivé životní podmínky se jim snažilo ulehčit hned několik českých obyvatel, kteří byli do zámku přiděleni na práci. Pašovali jim jídlo a v zimě oblečení. Díky odvaze a odhodlání civilistů mohli nasazeni tajně odesílat i přijímat dopisy od svých příbuzných a známých. K jejich nejznámějším podporovatelům patří bezpochyby tehdy šestnáctiletá Helena Vovsová.⁴⁰ Stovky ilegálních dopisů oběma směry propašovali břežanský hajný Václav Pikhart, klecanský zedník František Charvát a další. Psaní a přijímání dopisů měli totiž vězňové zakázáno.⁴¹ Balíčky od příbuzných s potravinami na přilepenou byly naopak povoleny.⁴²

Paradoxní situace vznikala s dětmi Liny Heydrichové, které chodily pra-

34 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 35–36.

35 SOA Praha, f. MLS Praha, sp. zn. Ls 0712/48, Heydrichová Margarete, výslech Miroslavy Štědré z 28. 7. 1948; PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 35; HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 156.

36 Rozhovor Heleny Vovsové ze Zdeňkem Bauerem z května 2004.

37 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 36.

38 USHMM, Research interview with Vlasta Čížkova, 13. 11. 2011. Accession Number: 2011.439.96. RG Number: RG-50.675.0062 – viz <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn716036> (citováno k 15. 2. 2022).

39 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 43.

40 VOVSOVÁ, Helena, nar. 1926 – viz www.PametNaroda.cz/cs/vovsova-helena-1926 (citováno k 15. 2. 2022).

41 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*, s. 150.

42 OSTRÝ, Ota: *Břežanská balada*, s. 106, 107.

cující vězně pozorovat. Když ve své dětské přirozenosti zjistily, že jsou to normální lidé, začaly si k nim přisedávat, a chtěly dokonce ochutnat vězeňskou stravu, která byla úplně jiná než jídlo z jejich kuchyně. Několikrát vězňům přinesly čokoládu.⁴³ Prakticky neřešitelnou situace prominentní vdovy obklopené českým živlem se tedy nacističtí úředníci snažili vyřešit absurdním nápadem: chtěli veškeré české obyvatelstvo z okolí vystěhovat. V praxi to však v dané chvíli nebylo možné.⁴⁴

Sociální odstup se začal nečekaně drolit i u několika představitelů nacistické moci. S vězněm Milanem Platovským navázal hluboké přátelství četař SS Klaus Ritter, který postupně prohlédl demagogii nacistické ideologie a nesmyslnost německé politiky. Jednou dokonce Platovského propašoval na výlet do Prahy k jeho příbuzným. A pak tu byla sama vdova, uvyklá vystupovat před vězni dominantně a rozhodně, chodit kolem nich s bičkem a nahánět jim hrůzu. Později ho odložila. Před Platovským se prý několikrát chovala téměř vyzývavě a na zámku ho pověřila aranžmá nábytku a obrazů.⁴⁵

V té době se však už nad zdejšími židovskými vězni stahovala mračna. Rostoucí mezinárodní kritika nacistické antisemitské politiky přiměla Heinricha Himmlera k plánu vytvořit z terezínského ghetta vzorové propagandistické město, na němž by mohl maskovat skutečné záměry s evropskými Židy. Do tohoto konceptu se mu ale existence komand vnějšího nasazení nehodila. Vydal proto pokyn, podle nějž měla být všechna terezínská komanda nejpozději do 1. září 1943 stažena. Lině Heydrichové tehdy opět pomohl K. H. Frank, když se přimluvil, aby vzhledem

Skupina třinácti svědků Jehovových na jaře 1945, zřejmě na nádvoří statku v Máslovicích
Foto: archiv Jaroslava Čvančary

k naléhavé práci, kterou musí „její“ Židé do začátku zimy vykonat, dostala výjimku. Himmler si vyžádal bližší informace a nakonec souhlasil. Přesto si Heydrichová vymohla, že po odchodu 25 vězňů v závěru léta a dalších koncem září část původního komanda na jejím zámku zůstávala i na přelomu zimy 1943–1944. Ale další odklad už byl neúnosný, takže Himmler přišel s jiným řešením.⁴⁶

Pracovní komando z Flossenbürgu

Dne 11. února 1944 nahradila zbývající padesátičlennou skupinu židovských vězňů patnáctičlenná skupina svědků Jehovových, dopravených sem z bavorského koncentračního tábora Flossenbürg. Šlo o devět Němců z Říše, tři Nizozemce, jednoho Čecha, jednoho českého Němce a jednoho Poláka. Úředně zůstávali vnějším pracovním komandem koncentračního tábora Flossenbürg.⁴⁷ V Panenských

Břežanech byli ubytováni ve stejné koňské maštali jako jejich terezínští předchůdci.

Na činnost svědků Jehovových se nacisté zaměřili bezprostředně po uchopení moci v Německu. V dubnu 1933 postavili mimo zákon jejich tiskoviny v Bavorsku a Sasku a krátce nato obsadili i centrální kancelář s tiskárnou v Magdeburku. Prvotním impulzem pro razantní zásah totalitního státu vůči této malé náboženské komunitě byl její odmítavý postoj k nacismu. Svědkové Jehovovi dokonce odmítali zdravit pozdravem: „Heil Hitler!“ Se zavedením všeobecné branné povinnosti v roce 1935 se však objevil ještě závažnější spor: Svědkové Jehovovi jakoukoli vojenskou službu odmítali a přes veškeré zakazy pokračovali v kolportáži v tomto duchu laděných konfesních tiskovin. Němečtí svědkové Jehovovi, úředně označovaní podle korporace Internationale Bibelforscher-

43 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 41–42.

44 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*, s. 150.

45 PLATOVSKÝ, Milan: *Přežít a žít. Vzpomínky jednoho Čecha z Chile*, s. 44–51.

46 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*, s. 150–151.

47 SKRIEBELEIT, Jörg: Jungfern-Breschan (Panenské Břežany). In: BENZ, Wolfgang - DISTEL, Barbara (eds.): *Flossenbürg. Das Konzentrationslager Flossenbürg und seine Außenlager*. C. H. Beck, München 2007, s. 158–159.

-Vereinigung (IBV) jako bibelforscheři (badatelé Bible), se tak už v letech 1933–1938 stali nedílnou součástí koncentračních táborů společně s komunisty, sociálními demokraty a dalšími oponenty režimu. Obdobnou perzekuci svědků Jehovových pak nacisté prosazovali i na všech zabraných územích, včetně Sudet a Protektorátu Čechy a Morava.⁴⁸

Heinrich Himmler i Lina Heydrichová měli se svědky Jehovovými osobní zkušenosti. Himmler obdivoval, jak se tváří v tvář smrti odmítají vzdát své víry, ale zároveň ho iritovalo, že mají tu drzost postavit se nacistickému kultu. Přesto si v jeho očích vydobyli kredit zásadových lidí, takže souhlasil s tím, aby byli využíváni v domácnostech nacistických prominentů. Takto je poznala i Lina Heydrichová, která několik svědků Jehovových dostala jako posluhu už na svém loveckém záměčku Stolpshof u braniborského Nauenu. Odtud ji ostatně znal i Reinhold Lühring, jeden z patnácti nově příchozích na její panství v Panenských Břežanech:

„Dostali jsme tři dny na to, abychom se tam zařídili. [...] Na to nám byla hlavním velitelem z našeho hlídacího mužstva oznámena návštěva. Chtěla přijít ‚milostivá paní‘, jak říkal. Pro nás ale neexistovala ani milostivá paní, ani milostivý pán, protože milostivost projevuje pouze náš Bůh Jehova. Ten hrubě dále řekl, že až milostivá paní vstoupí do stavení, máme se okamžitě postavit do pozoru. Řekli jsme mu skrze našeho mluvčího, [...] že se to nestane. [...]

Pohrozil nám tedy, že se dostaneme zpátky do [koncentračního] tábora.

Když potom paní vstoupila a někdo zavolal: ‚Pozor‘, nikdo z nás se do pozoru nepostavil. Na okamžik zavládlo velké mlčení. [...] Před touto ženou už stáli v pozoru vysocí důstojníci a třáslí se; sám jsem to zažil. Mlčení bylo prolomeno, když nám řekla: ‚Dobré ráno, pánové.‘ Přišla potom k našemu stolu a sedla si mezi nás. Hlídacímu strážníkovi to vyrazilo dech. Také hned věděla, že jsem byl u ní v Nauenu, a hned mě taky požádala, abych i tady spravoval její statky.“⁴⁹

Heydrichová musela s příchodem nových „otroků“ akceptovat i některá jejich specifika. Patnáctičlenná skupina vůči ní například vystupovala konzistentně a jednotně.

Patnáct svědků Jehovových bylo zpočátku zaměstnáno především při těžbě dřeva v lese. Na rozdíl od zámeckého areálu, kde vězně střežila ostraha SS, byl v lese přítomen pouze český hajný Václav Pikhart, který nad nimi držel ochrannou ruku. Setkávali se tu s místními civilisty, kteří měli povoleno si odnášet menší větve domů na zátop. Svědkové Jehovovi jim se sběrem chrastí pomáhali a místní se jim nečekaně odvěčili velkými porcemi jídla, které jim pak do lesa nosívali pravidelně. Jak totiž uvádí další z této patnáctky Heinrich Viekel, s jídlem to bylo u Liny Heydrichové i nadále špatné. Dokonce se prý vyjádřila

v tom smyslu, že pokud vězni příliš zeslábnou, vymění je za jiné.⁵⁰

Lina musela s příchodem nových „otroků“ akceptovat i některá jejich specifika. Patnáctičlenná skupina vůči ní například vystupovala konzistentně a jednotně. To neznamena, že patnáct lidí mělo na všechno stejný názor, jak to z pohledu profánní většinové společnosti někdy může vypadat. Když po nich někdy chtěla něco neobvyklého, vždy se mezi sebou nejprve snažili poradit a pak jí sdělili své společné stanovisko.⁵¹

Překvapivě to respektovala, byť pro ni nadále byli jenom podřadnými vězni. Neoblomná naproti tomu byla vůči SS, která žádala úhradu za práci pronajímaných vězňů. Kmenový tábor ve Flossenbürgu si totiž za každého vězně účtoval necelé tři říšské marky za den (zhruba současných 250 Kč, čili 3 750 Kč za celé komando na jeden den). Lina Heydrichová však o žádném placení nechtěla ani slyšet. Obergruppenführer Oswald Pohl, šéf hlavní hospodářské a administrativní správy SS, na ni naléhal, nicméně nakonec – po komunikaci s Himmlerem – rezignoval. Výdaje následně byly hrazeny z Himmlerova zvláštního konta Freundeskreis Reichsführer SS, což byl lobbistický fond skupiny německých průmyslníků.⁵²

Tato praxe však fungovala jen do května 1944. V červenci uvedeného roku Lina Heydrichová nečekaně dostala za měsíční práci pronajatých vězňů účet na 900 říšských marek (ekvivalent kupní síly asi 90 000 Kč), který opět odmítala zaplatit. Neviděla důvod, proč by jako říšská vdova měla práci „svých vězňů“ komukoli

48 Blíže např. GARBE, Detlef: *Between Resistance and Martyrdom. Jehovah's Witnesses in the Third Reich*. University of Wisconsin Press, Madison 2008.

49 LÜHRING, Reinhold, strojopis vzpomínek z roku 1971. Kopie v držení autorů. Překlad Zdeněk Bauer.

50 STRUCKMEIER, Ingo: Die Verfolgung der Zeugen Jehovas. Martin Heinel aus Eickhorst. In: *Die Kriegsjahre in Deutschland 1939 bis 1945. Ergebnisse und Anregungen aus dem Schülerwettbewerb Deutsche Geschichte um den Preis des Bundespräsidenten 1982/83*, Hamburg 1985, s. 179.

51 Například Margarete Buber-Neumannová, německá komunistka a novinářka, která prošla sovětskými i německými koncentračními tábory, ve svých vzpomínkách na Ravensbrück rozeznává hned tři skupiny Jehovových svědkyň: Umírněné, střed a pak skupinu, jejíž členky šly do krajnosti a odmítaly pro SS vykonávat téměř jakoukoli práci. BUBER-NEUMANNOVÁ, Margarete: *Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě*. Barrister & Principal, Brno 2011, s. 223–227, 243–244, 253, 260–261, 269, 288.

52 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*, s. 152–153.

Václav Bauer, jeden z patnácti svědků Jehovových přidělených na panství Heydrichové a zároveň jeden ze dvou Čechoslováků ve skupině. Za svou náboženskou činnost byl pronásledován a vězněn i během komunismu. Vyšetřovací foto z roku 1955. Foto: ABS

hradit. Himmler opět ustoupil, ovšem s podmínkou, že Lině ponechá zdarma pouze deset vězňů (pět stáhne do Flossenbürgu) a navíc jen do konce roku 1944. Ale k tomu opět nedošlo, takže Lina Heydrichová měla začátkem roku 1945 na svém panství stále všech patnáct vězňů. Jak přitom sama přiznávala v jednom z dopisů, její zemědělská a zahradnická živnost profitovala a na rok 1945 plánovala rozšíření výrobních kapacit. Trvala na tom, že všechny vězně potřebuje, ale platit za ně nebude.⁵³

V té době se už Německo ocitlo na pokraji zhroutilí a Heinrich Himmler začal vyjednávat se západními mocnostmi. Rozhodl se, že mu skupina patnácti vězňů v Panenských Břežanech bude sloužit jako jeden z propagandisticky využitelných „dů-

kazů“ jeho vstřícnosti a humánního cítění. V polovině ledna 1945 vydal pokyn, aby vyjma dvou českých svědků Jehovových bylo v Panenských Břežanech všech třináct zbývajících slavnostně propuštěno na svobodu. Lina Heydrichová to akceptovala, nicméně na jejím vztahu k oněm patnácti se nic nezměnilo. Úředně „propuštění“ svědkové Jehovovi i se dvěma dalšími spoluvěřícími dál bydleli ve strážné maštali, dál dostávali špatné jídlo a dál pro Linu Heydrichovou vykonávali neplacenou otrockou práci. Himmlerova mírová jednání byla pochopitelně neúspěšná.⁵⁴

Máslovice a konec války

Když skončily práce v lese, byli svědkové Jehovovi posláni na statek do sedm kilometrů vzdálené obce Máslovice, kde měli pro Linu Heydrichovou založit vzorové hospodářství.⁵⁵ Vstávat museli už ve čtyři hodiny ráno, aby na statek dorazili včas. Prováděli tam stavební úpravy a starali se o dobytek.⁵⁶

Lina Heydrichová prý ještě začátkem roku 1945 věřila, že Německo ve válce zvítězí. Svědkové Jehovovi se však jen usmívali a ona jim to už ani nezazlívala.⁵⁷ Jak později přiznala, zlom přišel až s návštěvou Heinricha Himmlera začátkem března 1945. Teprve z jeho flegmatického a zároveň ustaraného chování pochopila, že brzká kapitulace je neodvratná.⁵⁸

Dne 18. dubna 1945 se konečně odhodlala Panenské Břežany opustit. Odjížděla v obytném přívěsu se třemi dětmi,⁵⁹ množstvím důležitých písemností a zásobami na cestu.

Na rodný Fehmarn v britské okupační zóně Německa se jí podařilo dorazit o několik měsíců později.⁶⁰

V Panenských Břežanech však po jejím odchodu zůstala ozbrojená jednotka a patnáct místních svědků Jehovových, které ještě čekala závěrečná zkouška. Dostali totiž příkaz kácet stromy a stavět barikády proti postupující sovětské armádě, což však odmítli. Vojáci jim vyhrožovali, že pokud nezačnou pracovat, zastřelí je. Ale věřící neustoupili a nakonec přežili; nikdo už zřejmě neměl sílu zabývat se jejich popravou. Ostraha utekla a patnáctičlenné skupiny se ujal starosta Máslovic.⁶¹

Pozdější osudy

Židé z terezínského pracovního komanda byli vesměs všichni odsunuti do Osvětimi, kde byla většina z nich zavražděna. Aktuálně je známo pou-

Ota Trojan, původním příjmením Levitus. Jeden z přeživších členů židovského komanda z Panenských Břežan. Fotografie z počátku šedesátých let 20. století. Foto: ABS

53 KÁRNÝ, Miroslav: *Flossenbürgské komando v Panenských Břežanech*, s. 152–156.

54 SIGMUNDOVÁ, Anna Maria: *Ženy nacistů II*, s. 58–60.

55 CHALUPNÝ, Vladimír: *Domov jménem Máslovice. Historie jedné středočeské obce*. Obec Máslovice, Máslovice 2008, s. 106.

56 USHMM, Oral history interview with Aart Bouter and Johanna Bouter, 4. 9. 1990.

57 LÜHRING, Reinhold, strojopis vzpomínek z roku 1971. Kopie v držení autorů.

58 HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 169–170.

59 Nejstarší syn Klaus, tehdy desetiletý, zahynul přímo před zámekem při autonehodě 24. 10. 1943. Jeho tělo bylo pohřbeno v zámecké zahradě, odkud nebylo jeho matkou – přes tradované legendy – nikdy exhumováno.

60 HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 153, 171–184; Tamtéž, Rozhovor Hany Benešové s Heiderem Heydrichem, s. 205.

61 USHMM, Oral history interview with Aart Bouter and Johanna Bouter, 4. 9. 1990; LÜHRING, Reinhold, strojopis vzpomínek z roku 1971.

Lina Heydrichová před Zemským sociálním soudem ve Šlesvicku-Holštýnsku, který jí přiznal generálskou penzi s odůvodněním, že její muž zahynul v souvislosti s válečnými událostmi, 15. května 1962

Foto: ČTK

ze 23 přeživších.⁶² Z flossenbürgské skupiny nezahynul nikdo.

Lina Heydrichová byla československými orgány obviněna z válečných zločinů, obvinění shromážděná proti ní před Mimořádným lidovým soudem v Praze se však nesla v ideologicky vyostřené atmosféře. Namísto toho, aby vyšetřovací orgány zdokumentovaly a věcně vyhodnotily její lhostejnost k zoufalým životním podmínkám vězňů a její přímou či nepřímou účast na zacházení s nimi, akcentovaly problematiku tvrzení, podle nějž měla usilovat o život sto-

vek českých obyvatel. Jak přesně to mělo probíhat, soud vůbec neřešil. Dne 19. října 1948 ji v nepřítomnosti odsoudil k doživotnímu trestu.⁶³

Přes procesní chybu v křestním jménu (mylně uváděna jako Markéta) a vznik poválečného bipolárního světa nebylo ani zdaleka jisté, zda nebude tuzemským orgánům přece jen vydána. Ještě v dubnu 1949 československé orgány s jejím předáním počítaly a navrhovaly pro transfer pohraniční Hřensko.⁶⁴ Lina Heydrichová se proto téměř dva roky skrývala.⁶⁵ Jakmile nebezpečí pominulo, přihlá-

sila se v Německu o vdovský důchod, který jí byl po sérii úředních a soudních jednání v roce 1958 přiznán.

Až do konce svého života žádnou výraznější sebereflexi neprošla. Činnost svého prvního manžela bagatelizovala a na Panenské Břežany vzpomínala s velkou nostalgií. Německá i československá média se k její minulosti opakovaně vracela. Sama Heydrichová k tomu nechtěně přispívala svými majetkovými požadavky vůči Spolkové republice Německo (následně řešenými soudně) a konečně i zveřejněním svých kontroverzních pamětí v roce 1976. Rodinná minulost byla nemalou přítěží i pro její tři děti v období jejich dospívání.⁶⁶ Lina Heydrichová zemřela 14. srpna 1985.

pd

Zdeněk Bauer (1974) badatelsky pracoval např. pro Národní knihovnu ČR, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a jiné subjekty. Podílel se na sběru materiálů pro konferenci Fenomén holocaust. Je spoluautorem knih o jáchymovských táborech, protektorátním Kuratoriu mládeže a několika studií o malých náboženských konfesích. V Německu dohledal osudy ztraceného syna protektorátního ministra Emanuela Moravce.

Jaroslav Čvančara (1948) badatel, publicista. Absolvent Střední pedagogické školy v Praze. Od roku 1979 působil na Střední škole technické, v letech 2009–2016 zaměstnán v Ústavu pro studium totalitních režimů, kde se specializoval na moderní české dějiny. Autor řady odborných článků a publikací s historickou tematikou.

62 Informaci nám poskytl Mgr. Tomáš Fedorovič, Ph.D., z historického oddělení Památníku Terezín.

63 SOA Praha, f. MLS Praha, sp. zn. Ls 0712/48, Heydrichová Margarete.

64 Tamtéž, Důvěrná zpráva z 15. 4. 1949, Okr. soud trestní v Praze, dne 15. 4. 1949, č. 9348/49-II/8.

65 HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 188–192; Tamtéž Rozhovor Hany Benešové s Heiderem Heydrichem, s. 206.

66 ABS, f. 325, sign. 325-57-3, Sběrka novinových výstřižků; Rozhovor Hany Benešové s Heiderem Heydrichem. In: HEYDRICHOVÁ, Lina: *Můj život s Reinhardem*, s. 200–212.